

Олександра ЦАЛАЙ-ЯКИМЕНКО, Ярослав МИХАЙЛЮК
(Полтава — Львів)

МУЗИЧНА КОМПОЗИЦІЯ
ДАВИДОВОГО ПСАЛМУ 149 ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ПСАЛОМ НОВИЙ ГОСПОДЕВИ

Цикл своїх переспівів Давидових псалмів Т. Шевченко датує — 19-им грудня 1845 року; саме цим роком починається період, названий поетом «Три літа». Його Є. Сверстюк іменує «періодом високого сонцестояння» творчості Тараса Шевченка.

Всі десять переспівів, що є зразками одухотвореної філософської лірики — поет утілює в улюблений ним 14-складовий («коломиївковий») розмір силабічного вірша. Українське силабічне віршування — **синкретичне** за своєю природою, тобто таке, що формується за **музично-словесним** принципом композиції. Через те його особливості та специфіку неможливо виявити без застосування музикознавчих методів дослідження*. Пропонуємо музикознавчий підхід до виявлення «музичної» форми-змісту силабічного 14-складника (4+4+6) на матеріалі заключного Давидового Псалому 149 Тараса Шевченка.

За висновками філологічної науки силабічний вірш має цілком певну, сталу кількість складів у *віршовому рядку*, який членується на своєрідні «порції»-*тактовики*: у них під одним наголосом об'єднуються від двох до п'яти складів, тобто у 14-складовому вірші вміщується 4 *тактовики* — (4+4) + (4+2); при цьому наголоси «довільно» розміщуються на складах вірша.

Явище *тактовиків* у силабічних віршах викликає прями аналогії до *тактів* у музичних текстах, для яких теж характерне «довільне» розміщення акцентів, які можуть потрапляти як на сильні, так і на слабкі місця у *тактах*.

Оскільки наголоси в межах *тактовиків* теж потрапляють на різні склади, то й виникають неоднакові конфігурації ритмо-інтонаційних притягань між сильними, наголошеними і слабкими, ненаголошеними складами-*долями*. Для наочності сприйняття неоднакових конфігурацій Ритмічних Мотивів (РМ) ми запропонували умовно-графічні символи. Ось їх найзагальніша характеристика.

* Див.: О. Цалай-Якименко. Музичні принципи організації української силабіки // Слово і час (2000/9) 16–25.

1) У **Низхідному** РМ ритмічна енергія від наголосу на першому складі (сильній долі) рівномірно *спадає* у подальших ненаголошених складах*:

• У **Висхідному** РМ ритмічна енергія рівномірно *піднімається* до наголосу на третьому складі (відносно сильній долі):

• У **синкопованому Низхідному** РМ наголошений склад різко *зміщується* на наступну, другу, слабку долю:

• У **синкопованому Висхідному** РМ наголошений склад різко *зміщується* на наступну, четверту, слабку долю:

2) Попарне поєднання між собою вказаних Ритм-Мотивів утворює *піввірші*, яких є чотири різновиди:

3) *Віршові рядки* утворюються попарним поєднанням *піввіршів*.

В українському 14-складнику використовуються 32 варіанти *віршових рядків* різних ритмічних конфігурацій (лише з типовими для українського вірша жіночими, низхідними закінченнями). Поетична техніка Шевченкового 14-складника характеризується економністю, а при тому різноманіттям засобів, виразовою силою ритмо-мелодичних

* Двоскладовий різновид *тактовика* трактується (за аналогією до музичного *такта*) або ж як утворений двома короткими *долями* з паузою після них, або двома довгими *долями*. У закінченнях *віршових рядків* вживається виключно двоскладовий *тактовик* (РМ жіночого закінчення).

Що не міг я владати
 Якою мовою,
 Вона ж сама мене ібуче
 Серцем перемовила
 Во всім тілі моїй і в душі
 Востанок благоді,
 Діла моя і діла твої
 Провести поспішаю
 Чути надобилося востанок
 В усіх моїх ділах і в ділах твоїх
 Радує мене слово твоє
 Діла твої і діла твої,
 Діла твої і діла твої
 Відаючи отому
 Як в усіх моїх ділах і в ділах твоїх
 Окрім тебе не було нікого
 Відомого мені.
 І всі мої діла і діла твої
 Рухалися окремими
 І судилися суботними
 Сідали своїми силами.
 І в усіх моїх ділах і в ділах твоїх
 Відомою мовою.

Автограф Тараса Шевченка Давидового псалому 149
Псалом новий Господеві

моделей, які живляться джерелами базового національного фонду силабічного віршування.

Продемонструємо це наше твердження на аналізі Шевченкового переспіву Давидового псалому 149 *Псалом новий Господеві*, розглянувши при цьому внутрішню ритмо-інтонаційну техніку поета-музиканта.

Шевченко записує свої 14-складники виключно *піввіршами*, тобто *піввіршовими рядками* (див. Шевченків Автограф вірша *Псалом новий Господеві*).

У **Прикладі 1** ми подаємо сучасну транскрипцію авторського запису Псалому 149 *піввіршами*, супроводжучи при цьому словесний текст відповідними графічними Ритм-Мотивами.

Проте запис псалому *піввіршовими рядками* не дозволяє сприйняти ритмоструктуру не тільки цілих строф, але навіть *віршових рядків* 14-складника — (4+4+6). Адже в авторському записі *піввіршами* помічається неупорядкована послідовність різних, як здається на перший погляд, хаотично розставлених ритмо-моделей піввіршів.

Так, у записаних поетом 24 *рядках-піввіршах* цього псалому вживається 11 разів **заокруглена** ритм-модель, 7 разів — **низхідна**, 5 разів — **висхідна**, 1 раз — **розкрилена** ритм-модель. Через те складається враження повної неупорядкованості ритміки цього твору, що й стало основою твердження філологів про ніби-то повну ритмічну неупорядкованість як характерну рису силабічного віршування вцілому.

Однак, якщо записати цей же твір *віршовими рядками* (див. **Приклад 2**), то вже зможемо помітити деякі закономірності у попарних групуваннях *піввіршів*, а саме:

- тут 6 разів зустрічається (у 1, 2, 4, 9, 10, 11 рядках) така ритмічна конфігурація 14-складника $\dots \dots \dots \dots$
- 4 рази — її «обернена» модель $\dots \dots \dots \dots$ (3, 5, 8, 12 рядки)
- 1 раз — модель $\dots \dots \dots \dots$ (6 рядок)
- 1 раз — модель $\dots \dots \dots \dots$ (7 рядок).

Отже, фактично у цьому псаломі домінує ритмо-модель $\dots \dots \dots \dots$ та її обернення («ракохід») $\dots \dots \dots \dots$, оскільки одинична ритмо-модель $\dots \dots \dots \dots$ — це насправді варіант однієї з двох основних моделей $\dots \dots \dots \dots$, але з нарочито трансформованою першою фігурою — (**висхідний** РМ замінено **низхідним** РМ (див. слово «радуються»). Те ж саме стосується іншої одиничної моделі $\dots \dots \dots \dots$: у ній трансформовано другий по порядку РМ основної моделі $\dots \dots \dots \dots$ (**низхідний** замінено **висхідним** заради виділення слова «добрі»).

Для полегшення процесу аналізу будемо іменувати оцю, виявлену нами домінуючу ритм-модель *віршового рядка* $\dots \dots \dots \dots$ — «Темою» (скорочено **T**), а її «ракохідну» трансформацію $\dots \dots \dots \dots$ будемо іменувати «оберненням Теми» (скорочено **L**). В результаті виявляється, що

Т. Шевченко
Давидовий Псалом 149
(авторський запис тексту – *піввіршами*)

I.

- 1 Псалом *новий* Господеві
і *нову* славу
- 2 Воспоєм *чесним* собором,
серцем *нелукавим*;
- 3 Во *псалтирі* і *тимпані*
воспоєм *благая*,
- 4 Яко *Бог кара* неправих,
Правим *помагає*.

II.

- 5 Преподобні во *славі*
і на *тихих* ложах
- 6 Радуються *славословлять*,
Хвалять *ім'я* Боже;
- 7 І *мечі* в руках їх *добрі*,
Гострі *обоюду*,
- 8 На *отмищеніє* язикам
і в *науку* людям.

Приклад 1

III.

- 9 Окують *царей* неситих
в *залізні* пута,
- 10 І їх *славних, оковами*
ручними *окрутують*,
- 11 І осудять *губителі*
судам *своїм* правим,
- 12 І навіки *стане слава*,
Преподобних *слава*.

Т. Шевченко
Давидовий Псалом 149
(запис тексту *одновіршовими* рядками)

I.

- 1 Псалом *новий* Господеві і *нову* славу
- 2 Воспоєм *чесним* собором, серцем *нелукавим*;
- 3 Во *псалтирі* і *тимпані* *воспоєм* *благая*,
- 4 Яко *Бог кара* неправих, Правим *помагає*.

II.

- 5 Преподобні во *славі* і на *тихих* ложах
- 6 Радуються *славословлять*, Хвалять *ім'я* Боже;
- 7 І *мечі* в руках їх *добрі*, Гострі *обоюду*,
- 8 На *отмищеніє* язикам і в *науку* людям.

Приклад 2

III.

- 9 Окують *царей* неситих в *залізні* пута,
- 10 І їх *славних, оковами* ручними *окрутують*,
- 11 І осудять *губителі* судам *своїм* правим
- 12 І навіки *стане слава*, Преподобних *слава*.

у псаломі 149 по 6 разів, тобто порівну, вжито і ритмо-модель **віршового рядка Т**, і ритмо-модель її обернення **Л** (враховуючи вищевказані інверсії ритм-мотивів на словах «радуються» і «добрі»).

У **Прикладі 3** демонструємо запис цього твору **двовіршовими рядками**, що дає вже більш чітку картину взаємодії ритм-моделі **Т** з її оберненням **Л**. Так, виявляються тотожними усі **перші двовірші** кожної **чотиривіршової** строфи:

- Строфа I. (двовірш 1–2) **Т = Л**
- Строфа II. (двовірш 5–6) **Л = Т**
- Строфа III. (двовірш 9–10) **Т = Т**

Тоді як усі **другі двовірші** кожної строфи виявляються взаємооберненими («ракоходами»):

- Строфа I. (двовірш 3–4) **Л ~ Т**
- Строфа II. (двовірш 7–8) **Т ~ Л**
- Строфа III. (двовірш 11–12) **Т ~ Л**

Остаточно роз'яснює цілісну ритмо-композицію цього псалому запис його строф суцільними **чотиривіршовими рядками** (див. **Приклад 4**). Тут наочно видно, що у лівосторонній частині запису **віршові**

Т. Шевченко
Давидовий Псалом 149
(запис тексту **двовіршовими** рядками)

Приклад 3

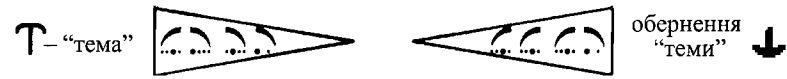
1 Псалом новий Господеві і нову славу	2 Воспосм чесним собором, серцем неукавим;
3 Во псалтирі і тимпані воспосм благая ,	4 Яко Бог кара неправих, Правим помагас.
5 Преподобні во славі і на тихих ложах	6 Радують ся славостволять , Хвалять ім'я Боже ;
7 І мечи в руках їх добрі , Гострі обоюду,	8 На отмценіє язикам і в науку людям .
9 Окують царей неситих в залізні пуга ,	10 І їх славних , оковами ручними окрутять ,
11 І осудять гунителі судом своїм правим ,	12 І навіки стане слава , Преподобних слава .

Т. Шевченко
Давидовий Псалом 149
(запис тексту **чотиривіршовими** строфами)

Приклад 4

рядки мають тотожню будову (1=2, 5=6, 9=10), тоді як у правосторонній бачимо інверсію кожної сусідньої пари віршових рядків (3~4, 7~8, 11~12).

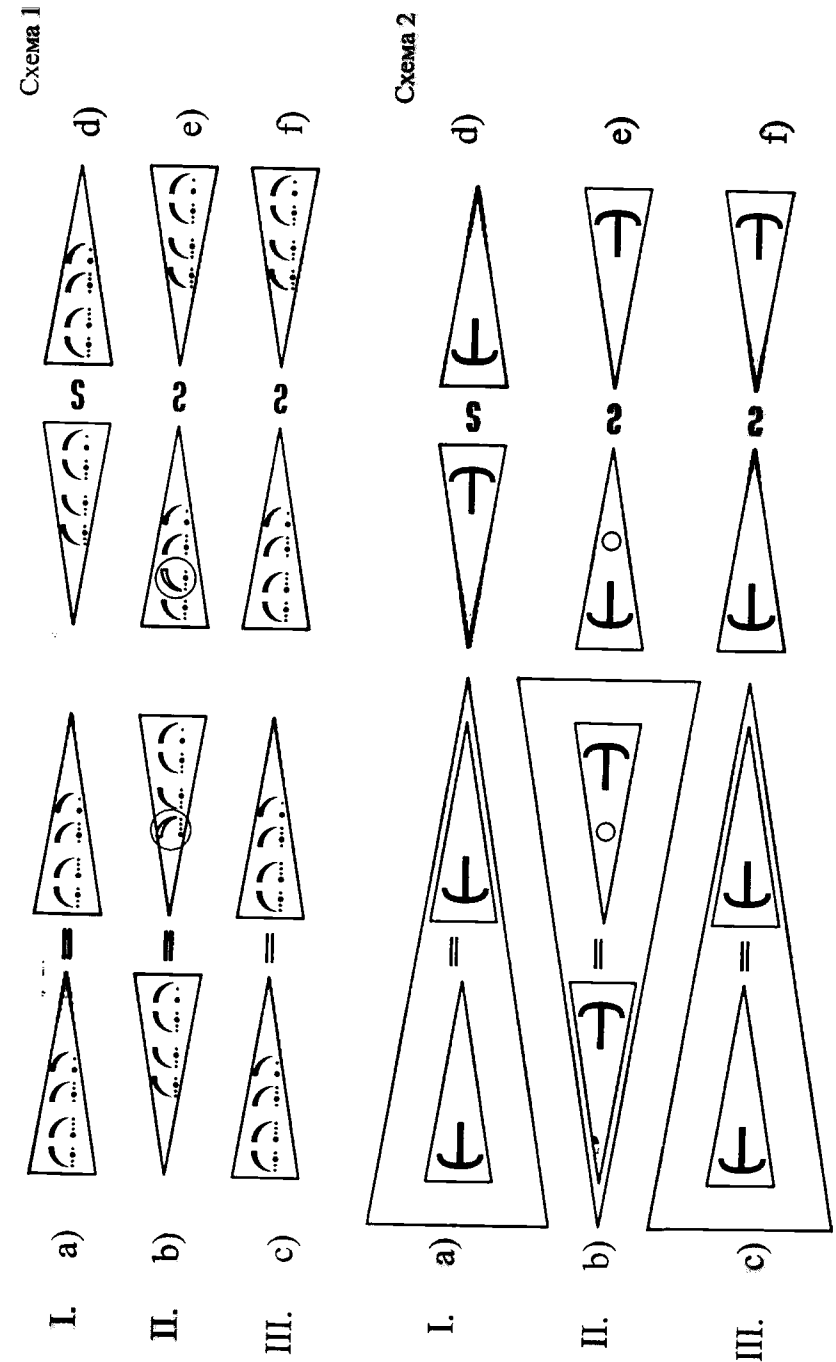
Для демонстрації найбільш узагальненої «музичної» ритмо-композиції Псалому 149 використовуємо особливі графічні символи для ритм-моделі Т («Теми») та її обернення Л:

У Прикладі 5 подаємо цілісні графічні схеми ритмо-музичної композиції псалма (у двох варіантах — Схема 1, Схема 2), завдяки чому чітко виявляється суто індивідуальна конфігурація «ритмічного дихання» у різних строфах цього твору.

Тільки завдяки ось такому, максимально укрупненому масштабові спостереження вдається виявити процес становлення та розвитку ритмо-інтонаційної форми твору в усій його цілості; можна перекоонатися у винятково стрункій та логічній ритмо-організації словесно-поетичної форми цього Псалому, особливість якої — у глибинній спорідненості зі специфічно музичним типом формотворення. Цей твір Шевченко дійсно «виспіває», індивідуальними за ритмо-мелодикою, суцільними чотиривіршовими строфами.

Приклад 5 (схеми 1-2 до Прикладу 4)

I. a)

II. b)

III. c)

I. a)

II. b)

III. c)

d)

e)

f)

d)

e)

f)